

ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНИХ ДІЯНЬ: АНТРОПОЛОГІЧНІ ВИМІРИ МЕТОДОЛОГІЇ

ГАЦЕЛЮК Віталій - старший науковий співробітник відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою Інституту держави і права імені В.М. Корецького Національної академії наук України, к.ю.н., заслужений юрист України

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6958-2067>

УДК 343.232; 001.8

DOI: <https://doi.org/10.32782/ep.2024.3.4>

Стаття присвячена дослідженню проблем антропологізації права та наслідків застосування цього підходу для визначення методологічних засад дослідження криміналізації суспільно небезпечних діянь. Зазначено, що в межах такої тенденції в розвитку методології вітчизняного загальнотеоретичного праводержавознавства, як антропологізація, підхід до дослідження проблем криміналізації набуває нових рис.

Застосування антропологічного виміру дозволяє розширити підходи до дослідження криміналізації як мінімум у двох напрямках: 1) досліджувати ставлення до кола заборонених дій у різних спільнотах; 2) досліджувати криміналізацію як зміну фактичного кола заборонених дій з точки зору конкретної людини (про що ми вже говорили вище), а також аналізувати не лише сам факт переносу поведінки до кола заборонених, але і зміст такого переносу, тобто всі правові наслідки, які він тягне для індивіда. Зокрема, традиційно, криміналізацію і як процес, і як результат, ототожнюють із трансформацією тексту кримінального закону. Проте, з точки зору конкретної людини, криміналізація полягає у зміні не/легальності її конкретної поведінки. Тобто при включенні до кола злочинних певного виду діяння внаслідок зміни підзаконних нормативних актів несе для особи цілком визначений зміст юридичного характеру. З точки зору особи – якщо вчора її діяння не було злочином, а сьогодні ним стало, це і є криміналізація.

Разом з тим, аби не порушити баланс приватного та публічного інтересу при оцінці

криміналізації, варто оперувати концепцією соціальних цінностей як еталоном, у порівнянні з яким аналізується зміст та наслідки криміналізації. У цьому контексті методологічно ефективним також може виявитися аналіз криміналізації через так званий трискладовий тест, що застосовується ЄСПЛ.

Також запровадження санкційних механізмів з огляду на їх зміст та наслідки для конкретної людини варто розглядати як форму криміналізації поведінки та оцінювати, виходячи з тих самих принципів, як і «традиційну» криміналізацію через доповнення КК новими складами кримінальних правопорушень.

З огляду на специфіку предмета дослідження спеціальним методом, що використовується, пропонується вважати метод аналізу матеріалів законотворчої діяльності з метою виявлення «волі законодавця щодо криміналізації» та ступеня її реалізації після набрання чинності змінами до закону та початку їх застосування.

Постановка проблеми

У контексті аналізу поведінки людини (а не суспільно небезпечного діяння) як об'єкта криміналізації продуктивно видається теза про те, що дослідження і вивчення права також має потребу у відновленні свого «інструментарію», формуванні нових методик пізнання права, вдосконаленні теорій, використанні специфічних концепцій та ідей. Одним із таких гносеологічних «інструментів» є антропологія права, що

дозволяє досліджувати право в іншому значенні [1, с. 193].

У межах такої тенденції в розвитку методології вітчизняного загальнотеоретичного праводержавознавства, як антропологізація, підхід до дослідження проблем криміналізації набуває нових рис. У літературі проблема правової системи України досить часто розглядається з позицій онтології організаційно-правових форм об'єднання суб'єктів права. На сучасному етапі розвитку української державності такий ракурс здається недостатнім. Його слід доповнити особистісним підходом до правової системи суспільства, його демократизації. Саме особа є одночасно представником певних соціальних груп, їх установ, юридичних осіб і особистих інтересів. Особистісні аспекти дозволяють з'ясувати специфічні складові діяльності людей, функціонування всієї правової системи України. Тому значення антропологічного принципу в розвитку сучасних правових реформ в Україні полягає в тому, щоб людина стала центром усієї життєдіяльності суспільства, мірою всіх речей, вищою соціальною цінністю [2, с. 35].

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Проблеми криміналізації піддані аналізу в роботах Н.О. Антонюк, Д.О. Бабанової, Ю.В. Бауліна, В.І. Борисова, А.А. Вознюка, В.К. Грищука, О.О. Дудорова, М.В. Карчевського, О.М. Костенка, О.М. Литвака, М.І. Мельника, В.О. Меркулової, А.А. Митрофанова, Р.О. Мовчана, В.О. Навроцького, О.О. Пащенко, В.В. Сташиса, В.Я. Тація, В.О. Тулякова, П.Л. Фріса, М.І. Хавронюка, В.І. Шакуна та інших вчених, разом з тим в умовах поточної довготривалої соціальної кризи (пандемія, збройна агресія) вони залишаються актуальними. Серед них набуває ключового значення питання визначення методологічних засад дослідження криміналізації суспільно небезпечних діянь.

При цьому, варто зазначити, що проблематика методології праворозуміння досліджувалася такими вченими, як В. Грищук, О. Грищук, В. Завальнюк, М. Микієвич, М. Кельман, М. Козюбра, М. Костицький,

В. Лемак, Л. Луць, С. Максимов, М. Панов, О. Петришин, П. Рабінович, М. Савчин, С. Сливка, Ю. Штурцев та ін.

Формулювання цілей

Метою цього дослідження є визначення перспектив дослідження проблем антропологізації права та наслідків застосування цього підходу для визначення методологічних засад дослідження криміналізації суспільно небезпечних діянь.

Виклад основного матеріалу

Загалом, право покликане гуманізувати суспільне життя, гармонізувати його із загальнолюдськими цінностями, які повинні бути визначальними для людини як правової істоти. Це завдання постало і перед правовими цінностями, які право створює на підставі загальнолюдських (права та свободи людини і громадянина, правопорядок, законність тощо). Зв'язок правової антропології з правовою аксіологією полягає також у тому, що людина (зокрема і як правова істота) становить найвищу цінність; її збереження і розвиток є найголовнішою метою права [3, с. 108].

Антропологія права дає можливість пояснити постійну адаптацію права до мінливого середовища, де творцем, і права у тому числі, є людина. Головним відкриттям філософської антропології, принаймні з кінця XVIII ст., є відкритість людських істот. Це означає, що людина не детермінується ні навколишнім середовищем, ні її власними природними якостями. ... На відміну від тварини, людина постійно долає свою видову і соціальну обмеженість, трансцендує, підносячись над існуючими обставинами. У цій незавершеності полягає величезний потенціал саморозвитку людини [4, с. 148-149].

Важливо те, що в антропологічному «контексті» право представляється не стільки як писана, встановлена та забезпечена державою сукупність норм, скільки як взаємодія індивідів і спільностей, заснована на визначених конкретною спільністю та обов'язкових для неї правилах поведінки, які мають частіше всього неписаний та несистематизований характер, а також спря-

мовані на забезпечення специфічного автономного функціонування та розвитку цієї спільності [1, с. 193].

При цьому, ми не відмовляємося від есенціалістського підходу, відповідно до якого право є певним зовнішнім для суб'єкта феноменом, відкритим для його осмислення та пізнання.

Джерелом розвитку сфери права є передусім суперечність між належним та сущим, яка породжується правовою діяльністю і відіграє тут провідну роль. Належне та сущє в правовій сфері слід розуміти як діалектично протилежні моменти її саморозвитку. Діяльність людини як правової істоти уможливує їх єдність і взаємні переходи одного в одне. Належне і сущє у праві можна розглядати як сутність та існування правової людини, суперечність між якими вирішується в процесі її діяльності, відновлюючись на якісно нових рівнях [5, с. 10].

Разом з тим, діяльність людини може і підживлювати різницю між належним і сущим. Для цілей пізнання криміналізації важливо, що рефлексивне ставлення людини до себе самої й своїх дій має два моменти: а) людина здатна на свідомі вчинки; б) вона може вибирати серед безлічі різних можливостей одну або декілька і лише цю одну або декілька визначити як «свої». ... У той же час свобода дій є не абсолютною, а відносною. Платою за відкритість структури спонукальних мотивів і реакцій людини є можливість насильства, або загроза бути вбитим. Небезпека насильницької смерті від рук собі подібних має ту ж антропологічну основу, що й свобода дій. Але як будуть розвиватися ці регуляторні здатності людини залежить від того, як складаються її взаємини з іншими людьми, у тому числі й у межах такого інституту, яким є право... Таким чином, свобода, будучи універсальною здатністю людини, робить право і можливим (розуміння суті правил, здатності до судження), і необхідним (необхідне обмеження свободи, що робить її можливою) [4, с. 150].

Таким чином, застосування антропологічного виміру дозволяє розширити підходи до дослідження криміналізації як мінімум у двом напрямках: 1) досліджувати

ставлення до кола заборонених дій у різних спільнотах; 2) досліджувати криміналізацію як зміну фактичного кола заборонених дій з точки зору конкретної людини (про що ми вже говорили вище), а також аналізувати не лише сам факт переносу поведінки до кола заборонених, але і зміст такого переносу, тобто всі правові наслідки, які він тягне для індивіда. Почнемо з останнього. Традиційно, криміналізацію і як процес, і як результат, ототожнюють із трансформацією тексту кримінального закону. Проте, з точки зору конкретної людини криміналізація полягає в зміні не/легальності її конкретної поведінки. Тобто при включенні до кола злочинних певного виду діяння внаслідок зміни підзаконних нормативних актів несе для особи цілком визначений зміст юридичного характеру. З точки зору особи – якщо вчора її діяння не було злочином, а сьогодні ним стало, це і є криміналізація.

Антропологічний підхід поступово поширюється у науці. Так, Н. Антонюк вирішила проводити вивчення диференціації кримінальної відповідальності на антропологічних засадах. Антропологія, на думку дослідниці, забезпечить людиноорієнтованість наукового знання, дасть змогу поглянути на багатоманіття форм кримінально протиправної поведінки та їх відображення в законі крізь призму так званої «юридичної людини» [6, с. 90].

Опосередковано теза про те, що криміналізацію не варто обмежувати включенням діяння до кола злочинів, а розглядати цей процес ширше, підтверджується і наступними аргументами. Так, Ю. Пономаренко слушно зауважує, що діяння, яке є кримінальним правопорушенням, водночас може бути юридичним фактом, що тягне за собою виникнення й інших суспільних відносин, що регулюються нормами різних галузей права і в рамках яких особа може піддаватися різного роду правообмеженням. Зокрема, окрім кримінально-правових суспільних відносин між особою, яка вчинила кримінальне правопорушення, та державою, складаються також кримінально-процесуальні відносини, у межах яких на підставі КПК України до такої особи мо-

жуть застосовуватися різні правообмеження, передусім – при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження (ст. 131 КПК України)... У багатьох випадках вчинення кримінального правопорушення тягне також виникнення і цивільно-правових відносин щодо відшкодування шкоди, заподіяної таким правопорушенням. Крім того, відповідно до п. 8 ч. 1 ст. 40 Кодексу законів про працю України вчинення за місцем роботи окремих видів кримінальних правопорушень є підставою для розірвання трудового договору з ініціативи власника або уповноваженого ним органу, чим, безумовно, обмежується право особи на працю. Набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо державного службовця за вчинення ним умисного злочину або вироку, пов'язаного з призначенням покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, пов'язаною з виконанням функцій держави, за вчинення кримінального проступку або необережного злочину, є однією із підстав для припинення державної служби (п. 4 ч. 1 ст. 84 Закону України «Про державну службу»). Подібні положення містяться й у низці спеціальних законів, що регламентують порядок проходження державної служби в окремих видах органів державної влади, у тому числі й в органах охорони правопорядку [7, с. 139-141].

І хоча автор робить правильне застереження про те, що всі названі правообмеження, що передбачаються цивільним, трудовим чи кримінальним процесуальним законодавством, не можуть бути віднесені до змісту кримінальної відповідальності з огляду на те, що підстави їх застосування хоч і пов'язані із вчиненням кримінального правопорушення, проте є самостійними, відмінними від названого юридичного факту [7, с. 141], вони в межах застосування антропологічного підходу до праворозуміння не можуть не братися до уваги в процесі криміналізації і є наслідком криміналізації діяння для конкретної людини.

Це означає, що криміналізація тягне більше коло наслідків, аніж виключно кримінальна відповідальність.

Не можна ігнорувати той факт, що криміналізація є процесом творення права, тобто надання певній поведінці характеру юридично забороненої. Законотворчість має власні правила та логіку і дослідження криміналізації повинен враховувати ці особливості. У попередніх публікаціях нами було зроблено аналіз криміналізації в контексті законотворення, у тому числі через аналіз документів законопроектів, що дало можливість дослідити наміри законодавця від першоджерела [8]. Як видається, таким чином ми розвинули методологію досліджень через практичне застосування методу аналізу законотворчої діяльності у сфері криміналізації, що варто визнати обов'язковим елементом дослідницького інструментарію під час вивчення цього феномену.

Як зауважує М. Козюбра, хоча, починаючи ще з радянських часів, у загальній теорії права поняття «правотворення» і «правотворчість» не ототожнюються (перше трактується як складний, тривалий і переважно стихійний соціальний процес, а друге — як його інтелектуально-творча, офіційна і завершальна стадія), досі серед правознавців-теоретиків поширена думка, що процес правотворчості відбувається за класичною моделлю наукового пізнання. Відповідно до цієї ідеально-раціональної моделі в процесі нормопроектувальної діяльності збирається, узагальнюється і систематизується інформація про стан правового регулювання тих чи тих суспільних відносин, оцінюється його відповідність потребам розвитку суспільства, вивчаються досвід інших країн, правові і позаправові чинники, що впливають на правове регулювання, виявляються тенденції і закономірності їх розвитку, після чого здобута дескриптивна, пізнавальна інформація трансформується у прескриптивну, приписуючу, тобто переводиться на мову юридичних норм. Не заперечуючи значення результатів наукового пізнання в обґрунтуванні нормативних актів, зокрема в розробці їх концепцій, наукового обговорення проектів, проведення незалежної наукової експертизи тощо, разом з тим не варто перебільшувати роль науки навіть у процесі правотворчості, а тим біль-

ше в становленні, розвитку і функціонуванні права. Історичний досвід свідчить, що становлення права, як і інших соціальних інститутів, відбувалося «знизу», тобто відповідно до усвідомлення людьми потреби в упорядкуванні відносин між ними на основі співробітництва, взаємоузгодженості поведінки та вирішення соціальних конфліктів засобами, що виключають насильство. Створена на цій основі система нормативно-правового регулювання розвивалася еволюційно. З покоління в покоління вона продовжувала вдосконалюватися переважно спонтанно в традиційній для того часу усній формі, без будь-якої участі в цьому процесі науки. Остання долучилася до процесу правотворення на значно пізніших етапах правового розвитку, коли правові норми почали набувати письмового вираження, що пов'язується з появою ранньодержавних утворень. Отже, творцями права є не наука і навіть не юристи, а пересічні люди [9, с. 23].

Такий підхід цілком відповідає описаному нами вище антропологічному підходу до дослідження криміналізації. При цьому, як справедливо зазначає Ю. Пономаренко, кримінальне право має істотні відмінності з-поміж інших галузей публічного права (наприклад, конституційного, адміністративного, фінансового тощо). У той час як інші галузі публічного права мають предметом свого регулювання суспільні відносини, що складаються в процесі діяльності публічної влади, пов'язаної з реалізацією загального інтересу суспільства при, так би мовити, нормальному їх розвитку, кримінальне право регулює діяльність публічної влади у випадках вчинення особою правопорушення. При цьому таке правопорушення може бути вчинене як у сфері приватних відносин (тоді воно є посяганням на свободу: свободу життя чи здоров'я, особисту свободу, свободу власності тощо), так і у сфері публічних відносин (у цих випадках воно посягає на порядок: порядок у сфері оборони країни, порядок у фінансовій сфері, порядок у сфері обігу загальнонебезпечних предметів тощо). В обох випадках девіантна поведінка людини чи у сфері приватних відносин, чи у сфері публічних

відносин породжує єдині за своєю правовою природою суспільні відносини між нею та державою, у межах яких держава повноважна застосовувати до такої особи засоби відповідальності. Саме ці відносини і регулюються нормами кримінального права [7, с. 46].

Разом з тим, аби не порушити баланс приватного та публічного інтересу при оцінці криміналізації, варто оперувати концепцією соціальних цінностей як еталоном, у порівнянні з яким аналізується зміст та наслідки криміналізації. Для права важливим є не тільки, а часом і не стільки, факт точного відображення в правових нормах матеріальної і духовної дійсності, скільки їх відповідність нагромадженним правовим цінностям та ступінь ефективності впливу цих норм на суспільні відносини, що ними регулюються [9, с. 25].

Публічне право ґрунтується на правилі визнання, через що держава наділяється повноваженнями задля забезпечення захисту прав людини та публічного порядку. Це передбачає конкуренцію цінностей прав людини та публічного порядку, який вирішується за допомогою принципу пропорційності [10, с. 70]. Саме через соціальні цінності, що акумулюють найважливіші інтереси, можливо досягти пропорційності, про яку пише професор М. Савчин.

О. Гришук зазначає, що соціальні цінності розглядаються як об'єкти інтересів людини, явища, які здані задовольняти потреби людини (тобто існують у зв'язку з людиною), які є щоденним орієнтиром у соціальних комунікаціях. Система соціальних цінностей розглянута як ієрархія, вершину якої займає ідеал (образ) бажаного майбутнього певного соціуму. Це дає можливість стверджувати, з одного боку, про суб'єктивність системи соціальних цінностей, яка залежить від конкретно історичних умов і особливостей розвитку того чи іншого суспільства. З іншого боку, можна говорити про нейтральний характер системи соціальних цінностей як такої, що визначає загальні правила вирішення соціальних конфліктів (конфліктів інтересів), (прив'язує лише публічну комунікацію людини до формальних правил), залишаючи

автономію людини (можливість творити власне життя відповідно до свого бачення бажаного майбутнього). Соціальні цінності, які діють у правовій сфері, набувають характеру правових цінностей. Вони пронизують правосвідомість суспільства і з часом стають основними принципами права. Антропологічне обумовлення правових цінностей і принципів зумовлює аксіологічну (ціннісну) природу права і проявляється в системі прав і свобод людини. Система правових цінностей визначає основні засади державного ладу, найбільш довершеною формою якого сьогодні є конституційна демократія [11, с. 464]. О. Грищук, таким чином, виділяє такі конституційні цінності, як справедливість, рівність, свобода та демократія.

У цьому контексті методологічно ефективним також може виявитися аналіз криміналізації через так званий трискладовий тест, що застосовується ЄСПЛ.

Як зазначає Ю. Пономаренко, для того щоб кримінальна відповідальність особи за вчинене нею кримінальне правопорушення була легітимною, ця особа повинна зазнавати лише таких обмежень у реалізації її прав чи свобод, які є необхідними в демократичному суспільстві. У досліджуваному аспекті це означає те, що застосування до особи кримінальної відповідальності повинно бути не лише *ultima ratio* в протидії вчиненому нею кримінальному правопорушенню (про це йтиметься далі), а й індивідуалізованим відповідно до конкретних індивідуальних характеристик цієї особи та особливостей ступеня тяжкості вчиненого нею кримінального правопорушення і при цьому мінімально необхідним для досягнення тієї мети, яка стоїть перед кримінальною відповідальністю. Тільки таке обмеження в реалізації прав і свобод особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, і може бути визнане необхідним у демократичному суспільстві. У свою чергу, реалізація названої вимоги обумовлює необхідність диференціації кримінальної відповідальності при її встановленні в кримінальному законі та індивідуалізації при застосуванні судами [7, с. 144].

М. Савчин оперує принципом пропорційності, характеризуючи зазначений трискладовий тест. Цей принцип, пише вчений, який ще називається трискладовим тестом, ґрунтується на аналізові правового масиву за основними трьома критеріями: (1) законність – легітимність мети. Втручання в здійснення основного права має ґрунтуватися на повноваженнях, чітко визначених у законі. Закон може надавати певну свободу розсуду публічній адміністрації чи судовим органам, однак усі колізії чи недоліки мають інтерпретуватися таким чином, щоб не заподіювати перепон у здійсненні основного права, а забезпечити якомога краще їхнє здійснення; (2) необхідність у демократичному суспільстві. Запроваджені заходи мають бути нагальними, вирішувати невідкладно важливу суспільну проблему, забезпечуючи баланс інтересів у неоднорідному суспільстві. За цим критерієм втручання характеризується ступенем інклюзивності, тобто включенням заінтересованих акторів у процес ухвалення рішень, що стосуються сутнісного змісту основного права та вимог належної правової процедури, яка визначає параметри легітимності владних рішень; (3) доречність заходів – адекватність обраних заходів відповідно до законної мети. Між втручанням державного органу та метою, задля якої воно застосовується, має існувати чіткий зв'язок. При цьому запроваджені заходи не можуть посягати на сутнісний зміст основного права та накладати надмірні обтяження або несумірні заходи юридичної відповідальності з урахуванням тяжкості порушення та особи правопорушника [10, с. 74].

З огляду на це, наприклад, запровадження санкційних механізмів з огляду на їх зміст та наслідки для конкретної людини варто розглядати як форму криміналізації поведінки та оцінювати, виходячи з тих самих принципів, як і «традиційну» криміналізацію через доповнення КК новими складами кримінальних правопорушень.

Висновки

Таким чином, криміналізацію не варто обмежувати дослідженням лише формаль-

них текстових змін у кримінальному законі, криміналізацією може бути зміна інших нормативно-правових актів. Крім того, як криміналізацію з огляду на «антропологічність» її розуміння як зміни у правових наслідках поведінки конкретної людини слід розглядати (і досліджувати) квазікримінальні правові порядки, на кшталт санкційних механізмів [12].

Криміналізацію з огляду на конституційні цінності, у першу чергу на людську гідність, треба критично оцінювати з огляду на так званий трискладовий тест як втручання у свободу особистості. Вважаємо, що методологічно плідним є підхід до оцінки криміналізації з точки зору принципу пропорційності, у першу чергу з огляду на розуміння криміналізації як обмеження свободи особистості як природного права.

О. Костенко правий у тому, що відповідно до кримінально-правового позитивізму визнання крадіжки злочином – це вияв волі та свідомості законодавця, тобто його власного розсуду (свавілля). Відповідно до кримінально-правового натуралізму законодавець визнає крадіжку злочином не на свій власний розсуд (свавілля), а тому, що вона є порушенням законів соціальної природи (що включають і закони природного права), які законодавець повинен відкривати та втілювати у кримінальному законодавстві [13, с. 80-83].

Застосування антропологічного виміру дозволяє розширити підходи до дослідження криміналізації як мінімум у двох напрямках: 1) досліджувати ставлення до кола заборонених дій у різних спільнотах; 2) досліджувати криміналізацію як зміну фактичного кола заборонених дій з точки зору конкретної людини (про що ми вже говорили вище), а також аналізувати не лише сам факт переносу поведінки до кола заборонених, але і зміст такого переносу, тобто всі правові наслідки, які він тягне для індивіда. Почнемо з останнього. Традиційно, криміналізацію і як процес, і як результат отожднюють із трансформацією тексту кримінального закону. Проте, з точки зору конкретної людини, криміналізація полягає у зміні не/легальності її конкретної поведінки.

Тобто при включенні до кола злочинних певного виду діяння внаслідок зміни підзаконних нормативних актів несе для особи цілком визначений зміст юридичного характеру. З точки зору особи – якщо, умовно, вчора її діяння не було злочином, а сьогодні ним стало, це і є криміналізація поведінки.

Набір методів дослідження криміналізації має органічно включати як «традиційні» підходи діалектики, так і новітній інструментарій антропології права.

Зокрема, пропонується використовувати наступні загально- та спеціальнонаукові методи як: діалектичний – при дослідженні природи криміналізації поведінки як процесу правотворчості та її результату у вигляді кола злочинів як законодавчої моделі та водночас як сукупності фактів злочинної поведінки; при вивченні підстав та порядку здійснення державою криміналізації як напряму кримінально-правової політики та сформованого законодавцем масиву кримінально-правових заборон; історико-правовий – при вивченні генезису теоретичних досліджень криміналізації суспільно небезпечних у науці кримінального права, формування й розвитку наукового знання про перехід діяння з числа легальних до кола злочинів; логічні методи аналізу, синтезу, індукції та дедукції – при дослідженні поняття (ознак) криміналізації, розробленні принципів та правил її здійснення; методи формальної логіки – при встановленні співвідношень між окремими з досліджуваних понять, проведенні класифікацій кримінально-правових засобів, визначенні теоретичних моделей злочинності, формулюванні пропозицій щодо внесення змін та доповнень до чинного законодавства; герменевтичний метод – при тлумаченні понять у межах загальної теорії криміналізації поведінки; статистичні методи – при аналізі відомостей про судову практику; *порівняльно-правовий* – при розгляді системно-правової несуперечливості закону про кримінальну відповідальність, для з'ясування значення положень чинного кримінального законодавства іноземних держав із метою визначення моделей, що використовуються законодавцем зарубіжних країн при кримі-

налізації; *юридичний (догматичний)* – під час дослідження положень чинного законодавства України, у тому числі про кримінальну відповідальність, з метою з'ясування його змісту; *системного аналізу* – при виявленні співвідношення між собою різних факторів криміналізації, її принципів та методів; *системно-структурний* – при побудові системи факторів криміналізації; *функціональний* – під час дослідження системно-правової несуперечливості кримінально-правових норм як результату криміналізації з метою визначення функцій, що ними здійснюються; *логіко-семантичний* – при аналізі та створенні визначень досліджуваних понять, уточнення наявних визначень окремих понять, а також при порівнянні ідей та уявлень у доктрині права; метод *правового моделювання* застосовуватиметься під час розгляду проєктів кримінально-правових норм; методи *алгоритмізації* та *формалізації* – під час оцінки суспільної небезпечності поведінки.

З огляду на специфіку предмету дослідження спеціальним методом, що використовуватиметься, буде метод аналізу матеріалів законотворчої діяльності з метою виявлення «волі законодавця щодо криміналізації» та ступеня її реалізації після набрання чинності змінами до закону та початку їх застосування.

Наступні дослідження будуть присвячені практичному застосуванню визначених елементів методології до дослідження проблем криміналізації суспільно небезпечних діянь.

Література

1. Штурцев Ю.Ю. Антропология права як форма наукової діяльності. *Проблеми філософії права*. 2006-2007. Том IV-V. С. 193-199.
2. Завальнюк В.В. Антропология в системі цінностей права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 68. С. 31-37.
3. Бандура О. О. Антропология права як складова філософії права (загальні міркування). *Філософські та методологічні проблеми права*. 2017. № 1. С. 102-111.
4. Максимов С. Антропологічні основи права. *Філософія права і загальна теорія права*. 2012. №2. С. 148 – 149.
5. Бандура О.О. Антропология права як складова філософської антропології (за-

гальний нарис). *Філософські та методологічні проблеми права*. 2019. № 1. С. 8-15.

6. Антонюк Н.О. Диференціація кримінальної відповідальності у кримінальному праві України : монографія. Київ: Алерта, 2023. 554 с.

7. Пономаренко Ю.А. Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень : монографія. Харків : Право, 2020. 720 с.

8. Швець В.Д., Грицак В.М., Василькевич Я.І., Гацелюк В.О. Законодавча реалізація кримінально-правової політики: аналіз законопроектної діяльності Верховної Ради України V скликання з питань кримінального права / Вступне слово проф. Мельника М.І. К.: Атіка. 2008. 244 с.

9. Козюбра М. Методологія правознавства і методологія права: співвідношення понять та їх особливості. *Право України*. 2014. №1. С. 22-33.

10. Савчин М. В. Методологія юридичних досліджень у сфері публічного права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2017. Вип. 44(1). С. 68-76.

11. Грищук О.В. Конституційні цінності: філософські та судові аспекти. Монографія. Київ: Ваіте, 2020. 530 с.

12. Закон України «Про санкції» від 16 серпня 2014 року №1644-VII URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text> (дата звернення 07.07.2024).

13. Костенко А.Н. О законах природного права как первоисточнике законодательства об уголовной ответственности. *Актуальні проблеми кримінальної відповідальності : матеріали міжнар. наук.-практ. конф.*, 10–11 жовт. 2013 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Х. : Право. 2013. С. 80-83.

References

1. Shturtsev Yu.Iu. (2006) Antropolohiia prava yak forma naukovoї diialnosti. Problemy filosofii prava. Tom IV-V. P. 193-199. [in Ukrainian]
2. Zavalniuk V.V. (2012) Antropolohiia v systemi tsinnostei prava. Aktualni problemy derzhavy i prava. Vyp. 68. P. 31-37. [in Ukrainian]

3. Bandura O. O. (2017) Antropolo-hiia prava yak skladova filosofii prava (zahalni mirkuvannia). Filosofski ta metodolohichni problemy prava. № 1. P. 102-111. [in Ukrainian]

4. Maksymov S. (2012) Antropolohichni osnovy prava. Filosofii prava i zahalna teoriia prava. №2. P. 148 – 149. [in Ukrainian]

5. Bandura O.O. (2019) Antropolo-hiia prava yak skladova filosofskoi antropolo-hii (zahalnyi narys). Filosofski ta metodolohichni problemy prava. № 1. P. 8-15. [in Ukrainian]

6. Antoniuk N.O. (2023) Dyferentsiatsiia kryminalnoi vidpovidalnosti u kryminalnomu pravi Ukrainy : monohrafiia. Kyiv: Alerta, 554 p. [in Ukrainian]

7. Ponomarenko Yu.A. (2020) Zahalna teoriia vyznachennia karanosti kryminalnykh pravoporushen : monohrafiia. Kharkiv : Pravo, 720 p. [in Ukrainian]

8. Shvets V.D., Hrytsak V.M., Vasylykevych Ya.I., Hatseliuk V.O. (2008) Zakonodavcha realizatsiia kryminalno-pravovoi polityky: analiz zakonoproektnoi diialnosti Verkhovnoi Rady Ukrainy V slykannia z pytan kryminalnoho prava / Vstupne slovo prof. Melnyka M.I. K.: Atika. 244 p. [in Ukrainian]

9. Koziubra M. (2014) Metodolo-hiia pravoznavstva i metodolo-hiia prava: spivvid-noshennia poniat ta yikh osoblyvosti. Pravo Ukrainy. №1. P. 22-33. [in Ukrainian]

10. Savchyn M. V. (2017) Metodolo-hiia yurydychnykh doslidzhen u sferi publicnoho prava. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Pravo. Vyp. 44(1). P. 68-76. [in Ukrainian]

11. Hryshchuk O.V. (2020) Konstytut-siini tsinnosti: filosofski ta sudovi aspekty. Monohrafiia. Kyiv: Vaite. 530 p. [in Ukrainian]

12. Zakon Ukrainy «Pro sanktsii» vid 16 serpnia 2014 roku №1644-VII URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text> (data zvernennia 07.07.2024). [in Ukrainian]

13. Kostenko A.N. (2013) O zakonakh pryrodnoho prava kak pervoystochnyke zakonodatelsta ob uholovnoi otvetstvennosti. Aktualni problemy kryminalnoi vidpovidalnosti : materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf., 10–11 zhovt. 2013 r. / redkol.: V. Ya. Tatsii (holov. red.), V. I. Borysov (zast. holov. red.) ta in. Kh. : Pravo. P. 80-83. [in Ukrainian]

SUMMARY

The article is devoted to the study of the problems of anthropologization of law and the consequences of applying this approach to determine the methodological foundations of the study of the criminalization of socially dangerous acts. It is noted that within the framework of such a trend in the development of the methodology of the domestic general theory of the rule of law, as anthropologising, the approach to the study of criminalization problems acquires new features.

The use of the anthropological dimension allows to expand approaches to the study of criminalization in at least two directions: 1) to investigate the attitude to the range of prohibited actions in different communities; 2) investigate criminalization as a change in the actual range of prohibited actions from the point of view of a specific person (which we have already discussed above), and also analyze not only the fact of transferring behavior to the range of prohibited ones, but also the content of such transfer; that is, all the legal consequences that it pulls for the individual. In particular, traditionally, criminalization both as a process and as a result is identified with the transformation of the text of the criminal law. However, from the point of view of a specific person, criminalization consists in changing the illegality/legality of his specific behavior. That is, when a certain type of act is included in the circle of criminals as a result of a change in secondary legal acts, it has a completely defined legal meaning for a person. From the person's point of view, if yesterday his action was not a crime, but today it has become one, this is criminalization.

At the same time, in order not to breach the balance of private and public interest when assessing criminalization, it is worth operating with the concept of social values as a benchmark against which the content and consequences of criminalization are analyzed. In this context, the analysis of criminalization through the so-called three-fold test applied by the ECtHR may also be methodologically effective.

Also, the introduction of sanctioning mechanisms in view of their content and consequences for a specific person should be considered as a form of criminalization of behavior and evaluated based on the same principles as “traditional” criminalization in the form of addition of new criminal offenses to the Criminal Code.

Given the specificity of the research subject, it is proposed to consider the method of analysis of the materials of law-making activities as a special method to be used in order to identify the “lawmaker’s will regarding criminalization” and the degree of its implementation after the changes to the law come into force and their application begins.